

Tadeusz Felski

Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 21 kwietnia 1994 r. III CZP 40

Palestra 39/3-4(447-448), 256-260

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

■ Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z 21 kwietnia 1994 r.

III CZP 40/94*

Teza glosowanej uchwały brzmi:

„Uczestnik postępowania o stwierdzenie nabycia spadku nie może żądać wznowienia tego postępowania z powodu pozbawienia go możliwości działania”.

Oceniając wzajemny stosunek norm art. 524 § 1 i 679 k.p.c. Sąd Najwyższy nie tylko wyłączył możliwość wznowienia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku z powodu pozbawienia uczestnika możliwości działania, ale też – jak wynika z uzasadnienia glosowanej uchwały – wypowiedział bardziej ogólny pogląd prawny o niedopuszczalności wznowienia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku również na innych podstawach.

Prima facie rzeczywiście norma art. 679 k.p.c. (a także art. 678 i 690 § 2 k.p.c.) zdaje się stanowić *lex specialis* w stosunku do przepisów o wznowieniu postępowania nieprocesowego i – w myśl dominującego w doktrynie i orzecznictwie poglądu – całkowicie wyłączać możliwość wznowienia postępowania o stwierdzenie nabycia spadku¹. Jednakże bliższa analiza zagadnienia prowadzi do stanowczego wniosku, że takie rozwiązanie jest niemożliwe do zaakceptowania.

Porównanie trybu z art. 679 k.p.c. ze wznowieniem postępowania nieprocesowego (art. 524 k.p.c.) ujawnia pewne podobieństwa i różnice. Przede wszystkim za trafną należy uznać ogólną tezę M. Sawczuka, że tryb z art. 679 k.p.c. ma charakter „wznowienny” ze względu na swoją podstawę, którą jest wykrycie okoliczności, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku nie jest spadkobiercą lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony i wykrycie dowodów potwierdzających te okoliczności². Analiza szczegółowych warunków zastosowania art. 679 k.p.c. w porównaniu z warunkami wznowienia postępowania prowadzi do wniosku, że ustawodawca pragnął uprościć i odformalizować postępowanie o zmianę stwierdzenia nabycia spadku³. Przejawia się to m.in. w przyjęciu dłuższych terminów żądania zmiany orzeczenia przez uczestnika postępowania oraz w niezwiązaniu osoby, która nie brała udziału w postępowaniu, jakimkolwiek terminami.

* OSNCP 1994, nr 11, p. 210.

Przyjrzyjmy się jednak bliżej podstawie zastosowania trybu z art. 679 k.p.c. i porównajmy ją z podstawami wznowienia postępowania nieprocesowego. Otóż żądanie zmiany orzeczenia o stwierdzeniu nabycia spadku opiera się w zasadzie na jednej tylko podstawie „wznowieńowej”, tj. na wykryciu nieznanych faktów i dowodów. Natomiast w art. 524 k.p.c. i mających tutaj odpowiednie zastosowanie przepisach o wznowieniu postępowania w procesie (art. 401, 403, 404 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.) znajdujemy całą gamę podstaw wznowieniowych, a więc inne jeszcze podstawy restytucyjne oraz – zupełnie pominięte w art. 679 – przyczyny nieważności.

Przyjęcie w art. 679 k.p.c. jednej tylko podstawy jest konsekwencją rozumowania w kategoriach prawa materialnego, a dokładniej – traktowania stwierdzenia nabycia spadku jako domniemania prawnego (art. 1025 § 2 k.c.), które można obalić przeciwdowodem⁴. Z praktycznego punktu widzenia przyjęcie w art. 679 k.p.c. jednej tylko podstawy żądania można ewentualnie uznać za wystarczające w stosunku do osoby, która nie brała udziału w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Taką bowiem osobę interesuje przede wszystkim naruszający jej prawa (materialne) skutek tego postępowania, a nie jego przebieg w aspekcie np. gwarancji procesowych dla uczestników. Natomiast podstawa ta wydaje się dalece niewystarczająca w stosunku do uczestników zakończonego postępowania o stwierdzenie nabycia spadku. Przecież postępowanie to mogło być dotknięte rażącymi błędami proceduralnymi, które normalnie powodują nieważność postępowania i mogą stać się podstawą jego wznowienia, takimi jak orzekanie przez sędziego wyłączzonego z mocy ustawy, pozbawienia uczestnika możliwości działania lub brak należytej reprezentacji, orzekanie wbrew powadze rzeczy osądzonej (art. 401, 403, § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.). Czyżby ustawodawca – właśnie w odniesieniu do postępowania o stwierdzenie nabycia spadku – pragnął konwalidować te błędy z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia i pozbawić uczestników możliwości powoływania się na nie, pozostawiając jedynie wąską „furtkę” w postaci rewizji nadzwyczajnej?

W tym kontekście rozważymy interesującą uchwałę Sądu Najwyższego z 16 grudnia 1983 r.⁵, w której wyrażono pogląd, że „uchylenie jednego z postanowień stwierdzających nabycie spadku po tym samym spadkodawcy nie może nastąpić w trybie przewidzianym w art. 679 k.p.c.”. W uzasadnieniu tej uchwały wypowiedziano m.in. pogląd, że celem postępowania prowadzonego w trybie art. 679 k.p.c. jest skorygowanie wadliwego orzeczenia, a jego przedmiotem ustalenie kręgu osób uprawnionych do dziedziczenia zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym, co w konsekwencji prowadzi zawsze do zmiany prawomocnego orzeczenia, a nigdy tylko do jego uchylenia. W rezultacie zdaniem

Sądu Najwyższego skasowanie jednego z dwóch prawomocnych orzeczeń wydanych omyłkowo w tej samej sprawie jest możliwe tylko „w trybie nadzwyczajnym”.

Ta teza Sądu Najwyższego w pełni zasługuje na aprobatę, a to przede wszystkim dlatego, że – jak już wspomniano – podstawa żądania z art. 679 k.p.c. nie obejmuje niektórych przyczyn wznowienia postępowania, w tym m.in. nie obejmuje orzekania wbrew powadze rzeczy osądzonej (art. 403 § 2 k.p.c.). Co jednak oznacza ów „tryb nadzwyczajny”, który proponuje Sąd Najwyższy jako rozwiązanie problemu? Jeśli chodzi tu tylko o rewizję nadzwyczajną, to dlaczego Sąd Najwyższy nie użył wyrażenia „w trybie rewizji nadzwyczajnej”? Niewykluczone więc, że Sąd Najwyższy miał na uwadze także wznowienie postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, skoro wznowienie jest przecież „nadzwyczajnym” środkiem zaskarżenia.

W analizowanej sytuacji najbardziej odpowiednim rozwiązaniem wydaje się właśnie wznowienie postępowania nieprocesowego na zasadach ogólnych (art. 524 § 1 i 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.), przy czym chodzi oczywiście o wznowienie postępowania później zakończonego. Podstawa restytucyjna z art. 403 § 2 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c. umożliwi konfrontację treści orzeczenia późniejszego z wcześniejszym i w razie potrzeby uchylenie orzeczenia późniejszego połączone z odrzuceniem wniosku (art. 412 § 2 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.)⁶.

Wznowienie postępowania nieprocesowego byłoby najbardziej odpowiednim rozwiązaniem również w przypadkach, gdy postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku dotknięte jest wadami objętymi tzw. podstawami nieważności (art. 401 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c.).

Pozostaje jednak do rozważenia, czy takie rozwiązanie możliwe jest do przyjęcia *de lege lata*. Przeciwno temu zdaje się przemawiać samo sformułowanie art. 679 § 1 k.p.c. o wyłączności tego trybu oraz zakaz z art. 524 § 1 k.p.c. Nawiasem mówiąc takie sformułowanie art. 679 k.p.c. wydawało się bardzo potrzebne w pierwszych latach po wejściu w życie k.p.c. z 1964 roku. Chodziło o przewycięzenie pewnej tradycji zrodzonej na tle dawnego stanu prawnego, w którym stwierdzenie nabycia spadku można było obalić w drodze procesu z art. 70 Prawa spadkowego, a dowód przeciwny prawomocnemu stwierdzeniu mógł być przeprowadzony w zasadzie w każdym postępowaniu cywilnym, ze skutkiem do tego postępowania ograniczonym⁷. Takie ujęcie redakcyjne art. 679 § 1 k.p.c. nie może być jednak traktowane jako nie dopuszczające żadnych wyjątków. Według powszechnej opinii tryb ten – wbrew literalnemu brzmieniu przepisu – nie wyłącza jednak postępowania z rewizji nadzwyczajnej. To samo można powiedzieć o stosunku art. 679 k.p.c. do postępowań z art. 678 i 690 § 2 k.p.c.,

w których to postępowaniach, choć z urzędu, również musi być przeprowadzony dowód o jakim mowa w art. 679 § 1.

Analiza gramatyczna tekstu art. 679 § 1 k.p.c. wskazuje, że określenie „tylko w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku” odnosi się do „przeprowadzenia dowodu, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku nie jest spadkobiercą (...)”. Odnosi się więc to określenie do podstawy żądania zmiany stwierdzenia, którą są – jak ustaliliśmy poprzednio – wykryte później okoliczności faktyczne i środki dowodowe. W rezultacie ograniczenie z art. 679 § 1 obejmuje jedną tylko z możliwych podstaw wznowienia i tylko w tym zakresie instytucję wznowienia wyłącza (art. 524 § 1 k.p.c.)⁸.

De lege ferenda, w imię jasności konstrukcji, należałoby rozważyć pewne zmiany w koncepcji art. 679 k.p.c. W przepisie tym, w sposób nieco sztuczny, usiłowano uregulować łącznie dwie różne sytuacje procesowe – sytuację osoby, która nie była uczestnikiem postępowania i sytuację uczestnika. Tymczasem konstrukcja dopuszczająca podnoszenie jedynie zarzutów merytorycznych wydaje się w pełni odpowiednia tylko do tej pierwszej sytuacji. Natomiast uczestnikowi postępowania o stwierdzenie nabycia spadku należałoby wyraźnie przyznać prawo żądania wznowienia postępowania nieprocesowego na zasadach ogólnych (także z przyczyn nieważności), z ewentualnym przedłużeniem terminu do wniesienia takiego żądania⁹.

Tadeusz Felski

Przypisy:

¹ Por. B. Dobrzański (w:) *Kodeks postępowania cywilnego – Komentarz*, t. I, s. 984; J. Policzkiewicz (w:) J. Policzkiewicz, W. Siedlecki, E. Wengerek: *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 1980, s. 276 i 278; J.St. Piątowski: *Prawo spadkowe – zarys wykładu*, Warszawa 1982, s. 200; M. Sawczuk: *Wznowienie postępowania cywilnego*, Warszawa 1970, s. 50–51; A. Napiórkowski: *Postępowanie o stwierdzenie nabycia spadku*, NP 1969, nr 5, s. 751–752; Z. Krzemiński: *Ochrona praw zainteresowanego, który nie był uczestnikiem postępowania nieprocesowego*, Pal. 1966, nr 3–4, s. 24 a także orzeczenie SN z 10 maja 1966 r., II CR 205/66, OSNCP 1966, z. 12, poz. 224, orzeczenie SN z 7 marca 1968 r., II CR 102/68, OSNCP 1968, z. 10, poz. 176; uzasadnienie uchwały SN z 27 kwietnia 1982, III CZP 15/82, OSNCP 1982, z. 8–9, poz. 118. Odmiennie, ale bez bliższego uzasadnienia, J. Gwiazdomorski: *Prawo spadkowe w zarysie*, Warszawa 1967, s. 186, w przyp. 42.

² M. Sawczuk: *Ponowne orzekanie w sprawie cywilnej prawomocnie osądzonej*, Warszawa 1975, s. 172.

³ Ibidem, s. 172.

⁴ Por. krytykę konstrukcji domniemania z art. 1025 § 2 k.c. zawartą w artykule T. Felskiego: *Charakter i skutki prawne orzeczenia o stwierdzeniu nabycia spadku*, NP 1984, nr 7–8.

⁵ III CZP 65/83, OSNCP 1984, z. 7, poz 111.

⁶ Por. W. Siedlecki: *Nieważność procesu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 144–147 oraz M. Sawczuk: *Wznowienie postępowania*, s. 166.

⁷ Por. J. Gwiazdomorski: *Dwa „domniemania”*, *Księga Pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej K. Przybyłowskiego*, Kraków–Warszawa 1964, s. 101 oraz J. Witecki: *Odpowiedź na pytanie: „czy i w jakich wypadkach można żądać stwierdzenia praw do spadku w postępowaniu spornym*, PiP 1947, nr 4, s. 94.

⁸ W podobnym kierunku zdawało się iść rozumowanie J. Krajewskiego, który – niestety bez bliższego uzasadnienia – wyrażał pogląd, że zakaz wznowienia postępowania wyrażony w art. 524 § 1 k.p.c. aktualny jest tylko w razie zbiegu podstaw wznowienia z okolicznościami pozwalającymi na zmianę lub uchylenie postanowienia, natomiast w razie braku takiego zbiegu wznowienie jest dopuszczalne. W związku z tym w rozważaniach na tle art. 679 k.p.c. J. Krajewski wyłączał dopuszczalność wznowienia tylko w takim zakresie, w jakim dopuszczalna jest zmiana postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku (*Postępowanie nieprocesowe*, Toruń 1973, s. 65 i 127). Podobnie, na gruncie postępowania o ubezwłasnowolnienie; K. Lubiński: *Postępowanie o ubezwłasnowolnienie*, Warszawa 1979, s. 206.

⁹ Takie rozwiązanie miało swoich zwolenników w tonie Komisji Kodyfikacyjnej – por. Protokół posiedzenia Zespołu Prawa Cywilnego Procesowego na sesji w Oborach w dniach 4–9 grudnia 1961 r., K. Kod. 85/219, 1–54/61, s. 5; zob. też J. Gwiazdomorski: *Prawo spadkowe w zarysie*, s. 186, w przyp. 42.